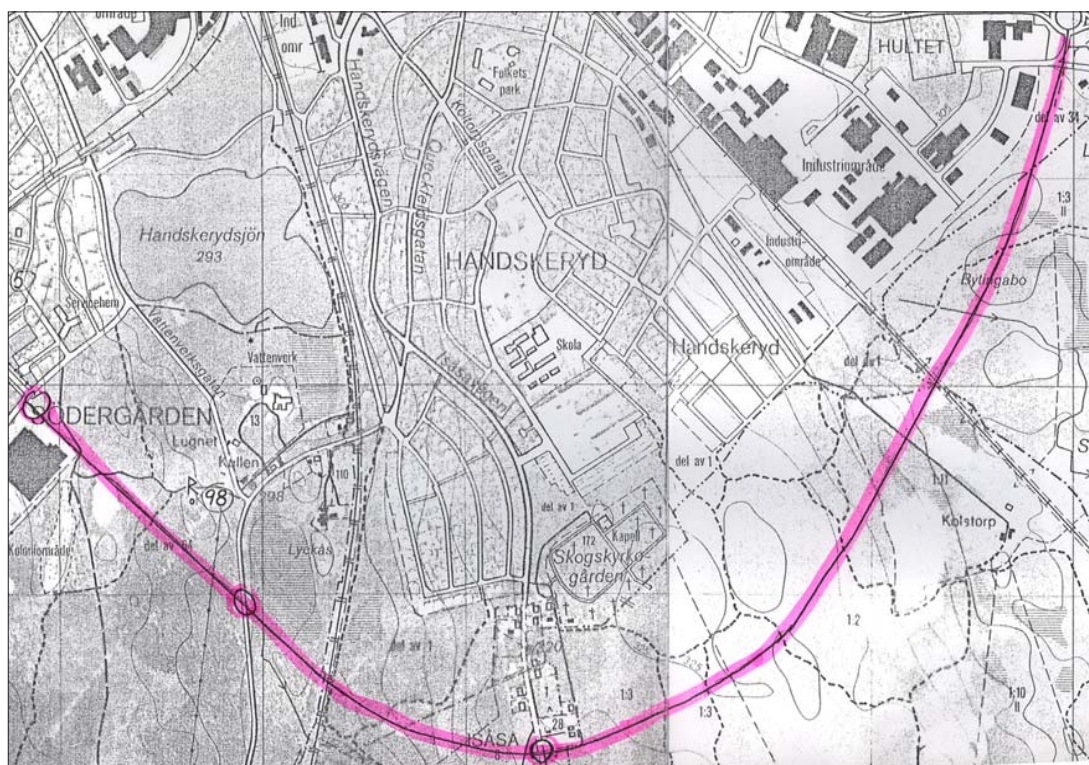

Särskild arkeologisk utredning etapp 1

Södra vägen

– inför den nya vägsträckningen

*Nässjö socken i Nässjö kommun
Jönköpings län*

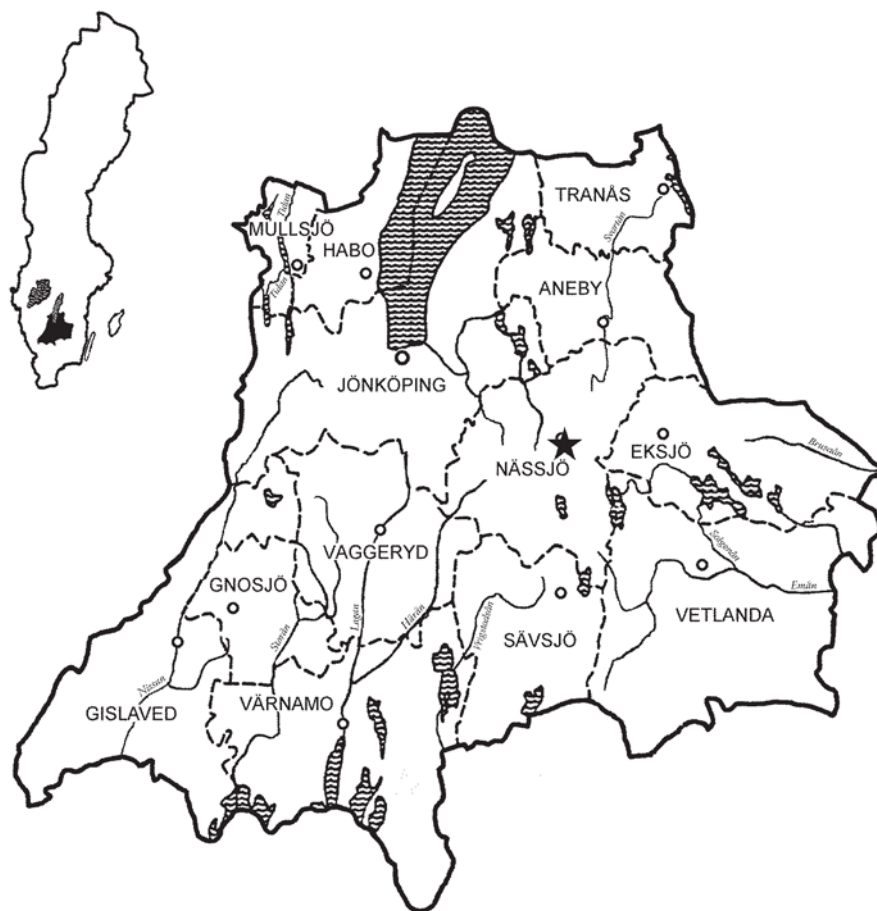

Särskild arkeologisk utredning etapp 1

Södra vägen

– inför den nya vägsträckningen

Nässjö socken i Nässjö kommun
Jönköpings län

Rapport och foto: Jenny Ameziane

Digital kartbearbetning: Jenny Ameziane

Grafisk design: Anders Gutehall

Tryckning och distribution: Marita Tidblom & Mariana Huzejrovic

Utdrag ur tryckta och ajourhållna ekonomiska kartor är återgivna enligt tillstånd:
Ur allmänt kartmaterial från Lantmäteriet. Medgivande 94.0133

Jönköpings läns museum
Box 2133
550 02 Jönköping
Tel: 036-30 18 00.
E-post: info@jkpglm.se
www.jkpglm.se

© JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM 2004

Innehåll

Inledning	5
Målsättning & metod	5
Topografi	5
Fornlämnings- och kulturmiljö	6
Tidigare undersökningar	6
Resultat	6
Arkivstudie	7
Kartstudie	7
Genomgång av ortnamn/platsnamn	7
Fältinventering	8
Område 1	8
Område 2	8
Område 3	8
Område 4	9
Område 5	9
Sammanfattning	9
Åtgärdsförslag	10
Tekniska och administrativa uppgifter	10
Referenser	11
Tryckta källor	11
Otryckta källor	11
Arkiv	11
Kartunderlag	11

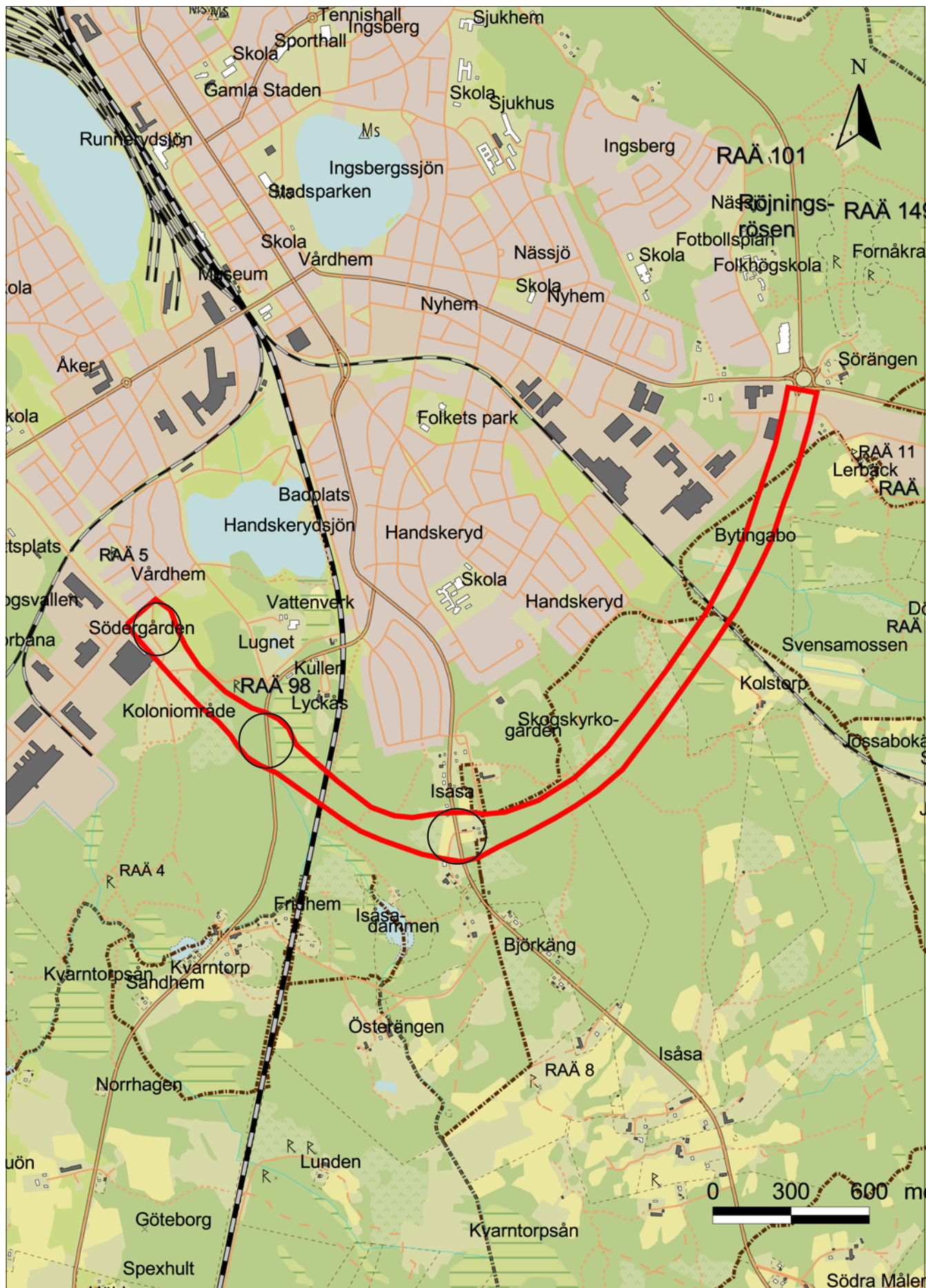
Bilagor

Bilaga 1 Karta över utredningsområdet med forn- och kulturlämningsområden markerade. Skala 1: 15 000.

Figurer

Figur 1 Utdrag ur digitala fastighetskartan. Skala 1: 20 000.	4
Figur 2 Bronsåldersröset RAÄ 5.	6
Figur 3 Plan över husen vid Västra vägen.	6
Figur 4 Ett röjningsröse inom område 3.	9
Figur 5 Boplatsläge inom område 5.	9

Figur 1. Utdrag ur digitala fastighetskartan för Nässjö kommun. Skala 1:20 000.

Inledning

I samband med planering av ny vägsträckning i Nässjö har Jönköpings läns museum på uppdrag av Nässjö kommuns miljö- och byggförvaltning genomfört en särskild arkeologisk utredning under hösten 2004. Den planerade vägen sträcker sig från Sörängsrondellen sydöst om Nässjö stad i en båge och ansluter i sydväst till Västra vägen vid Södergårdens industriområde. Vägkorridoren är ca 3,8 kilometer lång och 100 meter bred. Längsmed vägen finns tre planerade cirkulationsplatser och där dessa ska anläggas är bredden ca 200 meter. Fält- och rapportansvarig är Jenny Ameziane, extra antikvarie på Jönköpings läns museum.

Målsättning och metod

Den arkeologiska utredningens målsättning var att fastställa förekomst av fasta fornlämningar inom den planerade vägsträckan. Utredningen omfattade arkivgenomgång, analys av historiskt kartmaterial och ortnamn samt fältinventering.

Syftet med studien var att få fram uppgifter om tidigare okända forn- och kulturlämningar som t.ex. har odlats bort. Fältinventeringens syfte var att upptäcka nya fornlämningar som inte varit registrerade i Fornminnesregistret samt att peka ut möjliga aktivitetssytor utifrån de topografiska förhållandena.

Vid inventeringen användes en fält-GPS för att få fram koordinater. Mottagningen har dock stundtals varit dålig eftersom en stor del av vägsträckan löper genom oländig terräng, med tät vegetation. Den GPS som nyttjats brukar ge en diskrepans på 5-10 meter, beroende på hur många satelliter den står i kontakt med. Vid försök i tätbebyggt område med god täckning jämfördes dock värdet på de koordinater som framkom med fält-GPS med en nätverks-RTK, som har en hög exakthet. Då visade sig skillnaderna var så stora som 22 meter. De inprickade områdena i bilaga 1 ska därför behandlas som mycket ungefärliga.

Topografi

Berggrunden i Nässjö kommun är ovanligt variationsrik. Östra halvan av kommunen täcks av sedimentära bergarter, som ingår i Almesåkraformationen och utgörs av sandsten, lerskiffer samt olika konglomerat. Dessa bergarter är vittringsbenägna och skapar en mineralrik jordmån som gynnar kalkkrävande växter. I den östra delen korsas berggrunden även av stråk av diabas. Den största delen av kommunens lösa jordtäcke består av morän med lokala inslag av grus, sand och mo. Landskapsbilden domineras av små och medelstora sjöar, myrmarker och barrskog (Ängs- och hagmarker 1993, s. 15-17).

Exploateringsområdet ligger på det sydsvenska höglandet på en nivå mellan 295 och 325 meter över havet. Stora delar av den planerade vägen löper genom kuperad skogsmark och sträckningen passerar flera våtmarksområden. Vid Isåsa längst i söder och vid Södergården i väster passerar den planerade vägen över några mindre odlingsytor. I övrigt går den till största delen över obrukad mark utanför befintlig bebyggelse. Den västra delen av vägsträckningen löper mellan Spexhultasjön och Handskerydssjön.

Fig. 2. Bronsåldersröset vid Södergården.

Fornlämnings- och kulturmiljö

Det finns inga kända forn- eller kulturlämningar inom exploateringsområdet för den planerade vägsträckningen. I nära anslutning till vägområdet finns dock ett antal kända registrerade lämningar. Vid Södergården i väster ligger (på 600 meters avstånd) ett bronsåldersröse (RAÄ 5) och en rund stensättning (RAÄ 98). Ca 400 från Spexhultasjöns strand, nära Kvarntorpsån, ligger en kvadratisk stensättning (RAÄ 4). Ca 800 meter söder om Isåsa ligger en gravgrupp med två domarringar och ett röse (RAÄ 8). Ett registrerat lösfynd ca 700 meter norr om Sörängsrondellen utgörs av en spiralring av guld som består av en i tre varv lagd gulddten med spetsigt avslutande ändar (RAÄ 101). I den östra delen av vägsträckningen, vid Lerbäck, står en milstolpe av sandsten (RAÄ 11). Ytterligare lämningar består av lägenhetsbebyggelse i form av torp (RAÄ 67, 104 och 105). Ett större område vid Sörängen utgörs av fossil åkermark med ca 300 röjningsrösen, en stensträng, terrasskanter och flera eventuella odlingsytor (RAÄ 149). Sydväst om Sörängsrondellen, vid det s.k. Hultet finns en markering på den ekonomiska kartan som omnämner lösfynd av flinta, men uppgiften finns inte medtagen i Fornminnesregistret.

Tidigare undersökningar

Ett antal utredningar och undersökningar har genomförts i omgivningarna. År 1991 utförde länsmuseum en arkeologisk utredning vid Sörängen inför anläggandet av ett nytt industriområde. Då påträffades ett område med röjningsrösen samt eventuella boplatzlägen (Vestbö 1991). I samband med vidare utredning av ovannämnda industriområde 1999 påträffades ytterligare odlingsspår i form av röjningsrösen, terrasskanter, åkerhak och en stensträng. Sju av de påträffade anläggningarna hade en gravlik karaktär (Engman 1999).

Inför utbyggnad av den s.k. Västra vägen i Nässjö genomförde Jönköpings läns museum hösten 2000 en arkeologisk undersökning. Vägen löper från Södergården i nordvästlig riktning över byarna Nässjöbyn och Norra Målen. I samband med undersökningen påträffades delar av en förhistorisk gård med rester efter två hus, härdar och andra anläggningar. Gårdsanläggningen daterades till 1900-1600 f.Kr - alltså äldre bronsålder. Platsen övergavs redan under bronsåldern och låg sedan öde tills den åter togs i bruk under 100-talet e.Kr. (romersk järnålder). Rester av fossil åkermark i form av röjningsrösen och stenröjda ytor har påträffats från denna period. Under 300-talet övergavs platsen igen för att åter tas i bruk under 1300-talet, samt under 1500- och 1600-talet. Under senare perioder byggdes röjningsrösen på med nya stenar. Bronsåldersgården har legat dold under de yngre lämningarna (Hylén 2001).

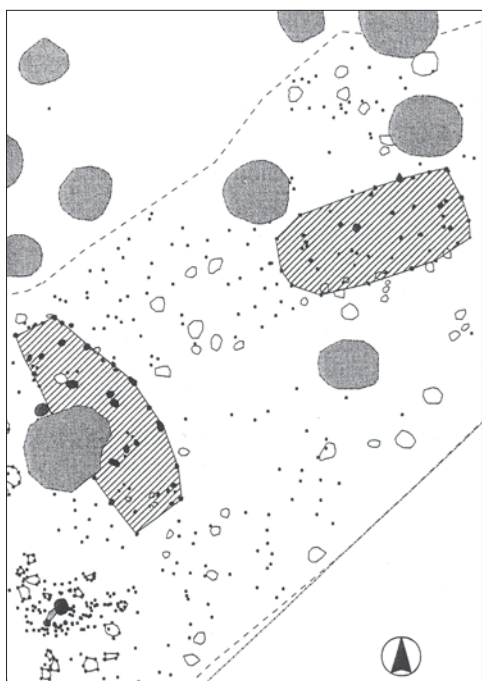

Fig. 3. Del av bronsåldersgården vid Västra vägen. Röjningsrösen markerade med grått. Skala 1:500. Ur Hylén 2001.

Resultat

Vid utredningen för den nya vägsträckan studerades arkivmaterial från Jönköpings läns museums arkiv och kartmaterial på Lantmäteriet i Jönköping. Vidare gjordes en tvådagars fältinventering av den aktuella sträckan. Ortnamnen studerades av museets ortnamnsforskare antikvarie Jan Agertz.

Arkivstudie

I en artikel i Smålands allehanda från 1929 omnämns bl.a. lösfynd som påträffats i trakten. Sexton skafthålsyxor omnämns från Nässjö socken. Den största andelen stenåldersfynd härstammar från Spexhult, som intar en särställning, men skafthålsyxor har även påträffats i Handskeryd, Fagertofta och Hunseberg. Vid grundgrävning av Handskeryds ålderdomshem 1922 hittades en flintdolk. En spjutspets av flinta har även påträffats från Nässjö Södergårds ägor. Fem tjocknackiga yxor eller mejslar härstammar från Spexhult, Isåsa och Stackeryd.

I övrigt omnämns bl.a. två kvarnstenar som påträffats vid borttagande av röjningsrösen. I en skrivelse daterad 1955 från Riksantikvarieämbetets fornminnesavdelning omnämns ett torvstycke med flätade växtfibrer som återfunnits i den s.k. Vildmossen som en gång utgjort norra delen av Spexhultasjön. Fyndet gjordes ungefär 150 meter från den gamla strandlinjen.

Kartstudie

Den planerade vägsträckningen löper från öster till väster över fastigheterna Nässjö stad stadsäga 34, Bråna, Isåsa och Nässjö stad stadsäga 64 och berör ekonomiska kartans blad Nässjö 6E 8g och Lövhult 6E 8h. Storskifteskartor från byarna Bråna, Isåsa, Handskeryd och Åker samt en enskifteskarta från Bråna och en laga skifteskarta från Åker studerades. Senare övergick Handskeryds och Åkers byar till Nässjö stad.

Den största delen av den planerade vägsträckningen löper över tidigare utmark. Vid studiet av kartorna från Bråna kunde konstateras att namnet Bytingabo tillkom efter 1821 och att det troligen rör sig om rester av en torplämning. Området vid Lerback nyttjades under 1800-talet som åker och ängsmark. Stora delar av det aktuella området användes under 1800-talet som betesmark för nötboskap, vilket bl.a. antyds av namnet Norra Oxhagen på Isåsa ägor.

På laga skifteskartan över Åker samt på storskifteskartan över Handskeryd finns en kulle markerad i en "oduglig mosse", i gränslinjen mellan Åkers och Handskeryds ägor. Markeringen på kartan antyder att det kan röra sig om en fornlämning eller möjligen en naturformation. Vid fältinventeringen påträffades dock ingenting i området. Namnet Stötebo, som finns på två mindre ytor på Handskerydskartan är bebyggelseindikerande, och kan bestå av lämningar efter ett torp. Ca 200-300 meter sydväst om Lyckås finns på laga skifteskartan över Åker en backstuga markerad. Troligen finns även fossila odlingslämningar i anslutning till denna, inne på de gamla inägorna. I övrigt gav kartstudien knapphändig information om eventuella forn- eller kulturlämningar.

Genomgång av ortnamn/platsnamn

Fastigheten Bråna omnämndes tidigast i ett dokument från 1480, då i form av ett öde torp. Namnet kommer av ordet *bruni* som betyder svedja. År 1542 bestod Bråna av ett skatteägt torp (som var öde) och kyrkoutjord. Ortnamnet Handskeryd består i förleden av mansnamnet *Handske* och i efterleden av *-ryd* som betyder "röjning för bebyggelse" (i sin äldsta form kan det härleda

I arkivet finns bl.a. äldre tidningsartiklar som kan ge värdefull kunskap om vad som tidigare påträffats i ett område.

I de historiska kartorna finns bl.a. uppgifter om hur hus och gårdar legat. Där framgår också vilka områden som t.ex. varit äng, åker, betesmark eller hagmark. Kartorna kan ge värdefulla uppgifter om tidigare perioders markbruk.

Ortnamnen kan ge värdefull information om ett områdes topografi och historik. Många ortnamn härrör ända tillbaka till järnåldern, medan andra hör till nyare tid. Ortnamnens betydelse och förekomst i historiska dokument kan ge ledtrådar om en plats betydelse.

till röjning för bete eller slåtter). Namnets äldsta belägg finns 1575 som kyrkoägt torp, då med formen *hanskeriidh*.

Isåsa (*Jdzåsam*) omnämns från 1542, i egenskap av skattehemman. Namnet kan härledas till förleden *id-*, idegran, som var ett mycket viktigt träslag i det gamla bondesamhället, och efterleden *-ås*, som betyder höjdrygg, ås. Ortnamnet skulle då betyda "åsen där det växer idegran".

Bynamnet Åker har naturligtvis med åkrar att göra och betyder "mark avsedd för sådd". Namnet finns belagt från 1542, då marken var knuten till Vadstena klosterhemman och skatteutjord (Agertz 2004). Södergården avser en av gårdarna i Åker (Rydén 1981, s. 48).

Inga äldre skriftliga belägg har påträffats för namnet Bytingabo (heter även Mariedal), men en uppteckning finns i Ortnamnsarkivet. Förleden härrör från ordet *byting*, som sannolikt åsyftar "smeknamn/öknamn" medan efterleden *-bo* betyder bostad (Agertz 2004).

Fältinventering

I samband med en tvådagars fältinventering i slutet av september 2004 har fem områden markerats som särskilt intressanta för kulturmiljön (bilaga 1). Dessa områden består av ett mindre röjningsröseområde, lämningar efter lägenhetsbebyggelse, två intilliggande områden med fossila odlingslämningar i form av röjningsrösen och stenröjda ytor samt två topografiskt intressanta områden med boplatslägen.

Redan i offerten för projektet Södra vägen pekar Jönköpings läns museum ut några områden som genom sina topografiska lägen är särskilt intressanta. Det rör sig bl.a. om området mellan Spexhultasjön i söder och Handskerydssjön i norr. Ytterligare ett område med boplatslägen ligger vid den planerade cirkulationsplatsen vid Isåsa.

Område 1

Fyra mindre röjningsrösen med en diameter mellan 2,5 och 4 meter ligger på en svag höjdrygg. Ett av röjningsrösena var helt övertorvat och något nedsjunket, medan de andra var mer rundade. Stenstorleken, liksom även röjningsrösenas höjd, varierade mellan 0,2 och 0,5 meter.

Område 2

På ett plant markparti avtecknade sig lämningar efter lägenhetsbebyggelse. Dessa bestod av raka linjer av lövträd som björk, alm, rönn samt även gran och hallonsnår, som markerade platsen för en äldre tomt.

Område 3

Några hundra meter sydväst om Kolstorp ligger två områden med fossila odlingsspår i form av röjningsrösen. På den ena ytan finns tre runda, flacka, övertorvade röjningsrösen med en diameter på 3-4 meter och en stenstorlek mellan 0,4-0,8 meter, men med mindre stenar påförda i ytan. Höjden på röjningsrösena varierade mellan 0,2 och 0,45 meter. En av anläggningarna var något nedsjunket med en antydning till kantkedja i öster.

Vid en fältinventering undersöks ur fornlämnings synpunkt intressanta områden. Det kan bl.a. röra sig om tidigare ej kända fornlämningar eller topografiskt intressanta ytor där spår av äldre aktiviteter kan finnas dolda under markytan.

En bit därifrån låg ytterligare ett område med ca 15 röjningsrösen, som var 0,45-0,5 meter höga, runda till formen och med en diameter mellan 3 och 6 meter. Ett av röjningsrösen var ovalt till formen. Flera av dem var urplockade och omlagda och eventuellt är också flera nytillkomna. Området används som grillplats och lekplats för traktens barn. Delar av område 3 ligger utanför exploateringsområdet.

Område 4

Området närmast västerut från den planerade cirkulationsplatsen vid Isåsa, består av öppen terräng, i en svag sluttning. Området är topografiskt sett lämpligt ur boplatssynpunkt. Längre ner i sluttningen ligger ett mindre område med fossila odlingslämningar i form av ett tiotal röjningsrösen samt stenröjda ytor.

Område 5

Det aktuella området ligger i nära anslutning till Södergårdens industriområde, mellan Handskerydssjön och Spexhultasjön. På ytan närmast den planerade cirkulationsplatsen ligger några röjningsrösen, samt två låga stenmurar som löper parallellt med en mindre grusväg. Med hänsyn tagen till topografiska förutsättningar med goda odlingsmöjligheter, vidsträckt utsikt och närhet till de båda sjöarna, finns inom området flera möjliga boplatslägen.

Fig. 4. Ett av röjningsrösen inom område 3.

Fig. 5. Boplatsläge inom område 5.

Sammanfattning

Inför den planerade sträckningen av Södra vägen, söder om Nässjö stad, har Jönköpings läns museum genomfört en arkeologisk utredning etapp 1. Utredningen bestod av arkiv-, kart- och ortnamnsstudie samt fältinventering.

I arkivstudien framträdde framför allt fynd från stenålder som tycks ha varit mest frekventa i området kring Spexhultasjön. Lösfynd från stenålder finns dock även från Handskeryd, Isåsa och Södergården.

Vid analys av historiskt kartmaterial kunde påvisas att den planerade vägsträckningen till stora delar löper över gammal utmark, med betesmarker och hagar. Kartmaterialet indikerar att lämningar efter lägenhetsbebyggelse kan finnas vid Bytingabo samt i södra delen av Handskeryd och sydväst om Lyckås.

Ortnamnen i området härstammar från sent 1400-tal och tidigt 1500-tal. Deras betydelser kan etymologiskt härledas till markanvändningen i området. Inga äldre namnelement har kunnat påvisas i materialet.

Fältinventeringen mynnade ut i fem områden som var intressanta för kulturmiljön. Dessa består av följande:

- *Område 1.* Röjningsröseområde.
- *Område 2.* Gammal tomtmark utan synliga strukturer.
- *Område 3.* Två intilliggande röjningsröseområden.
- *Område 4.* Boplatsläge samt röjningsröseområde.
- *Område 5.* Boplatsläge samt två stenmurar och enstaka röjningsrösen.

Området mellan Handskerydssjön och Spexhultasjön (Södergården) är rikt på lösfynd från stenålder, men här finns också närhet till det förmodade bronsåldersröset RAÄ 5 och stensättningen RAÄ 98. Dessutom påträffades

---

ett möjligt boplatssläge, enstaka röjningsrösen och två stenmurar vid fältinventeringen. I relation till de lämningar som påträffades vid fältinventeringen framstår området som synnerligen intressant ur kulturmiljösynpunkt.

Åtgärdsförslag

Jönköpings läns museum rekommenderar följande handlingsplan för den planerade vägsträckningen Södra vägen i Nässjö: En utredning etapp 2 bör utföras inom valda delar av utredningsområdet. Mest angeläget är att en maskinavbaning görs på de platåliknande boplatsslägen som pekats ut inom område 4 och 5, för att fastställa om det finns dolda fornlämningar under markytan. Om boplatsslämningar påträffas inom område 4 bör de intilliggande fossila odlingslämningarna undersökas arkeologiskt och mätas in med totalstation.

Röjningsrösena inom område 1 och 3 har troligen tillkommit i ett senare skede, vilket analys av kartmaterial och ortnamn pekar mot. De bör mätas in med totalstation efter att skogen avverkats. Ett röjningsröseområde inom område 3 nyttjas som grillplats. En del av stenmaterialet är omplockat och en del är nytillkommet. Där bör två skyltar sättas upp som beskriver fossila odlingslämningar i landskapet och den lagstiftning som omger dem. Delar av detta område ligger utanför exploateringsområdet, men skyltar bör placeras på de sidor som vetter mot den planerade vägsträckningen. Inga åtgärder behöver vidtas invid område 2.

Länsstyrelsen i Jönköpings län beslutar om ytterligare åtgärder.

Tekniska och administrativa uppgifter

Länsstyrelsens tillstånd: 431-2391-04

Jönköpings läns museums dnr: 204/04

Beställare: Nässjö kommun, Miljö- och byggförvaltningen

Fält- och rapportansvarig: Jenny Ameziane

Fältpersonal: Jenny Ameziane

Fältarbetstid: 2004-09-28--2004-09-29

Län: Jönköpings län

Kommun: Nässjö kommun

Socken: Nässjö socken

Belägenhet: Fastighetskartan blad 6E 8g och 6E 8h

Koordinater: I väster x 6391060, y 1433520; i öster x 6391850, y 1436000

Undersökningsyta: 3,8 km lång och ca 100 meter bred sträcka

Fornlämningstyp och tidsperiod: Fossila odlingslämningar av okänd datering samt förhistoriska boplatsslägen

Tidigare undersökningar: 247/91, 301/98, 377/00

Dokumentationsmaterialet förvaras i Jönköpings läns museums arkiv.

Referenser

Tryckta källor

- Engman, Fredrik. 1999. *Arkeologisk utredning etapp 1. Förhistoriskt och medeltida kulturlandskap - fossil åkermark, gravar, boplatslägen. Inför planerad byggnation inom Sörängens industriområde. Nässjö socken och kommun*. Arkeologisk rapport 1999:03. Jönköpings läns museum. Jönköping.
- Hylén, Håkan. 2001. En 4000 år gammal gård utanför Nässjö. *Möten med forntiden*. (red. Lena Flodin & Agneta Modig) RAÄ. Stockholm.
- Rydén, Josef. 1981. *Nässjö under järnvägsepoken*. Stockholm.
- Smålands allehanda 1929-04-13. *De lösa fornfyndens vittnesbörd*.
- Vestbö, Aadel. 1991. *Arkeologisk utredning. Sörängens industriområde. Nässjö socken och kommun*. Arkeologisk rapport 1991:20. Jönköpings läns museum. Jönköping.
- Ängs- och hagmarker i Nässjö kommun del 1. Miljö i Jönköpings län. Rapport 1993:2. Nässjö.

Otryckta källor

- Agertz, Jan. 2004. *E-postmeddelande 2004-11-22*. Jönköping.

Arkiv

- Jönköpings läns museums arkiv (JLM).
- Lantmäteriets arkiv i Jönköping (LMJ).

Kartunderlag

- Enskifteskarta över Bråna (LMJ akt 47), Nässjö socken. Upprättad år 1821 av Johan Montelin.
- Storskifteskarta över Bråna (LMJ akt 23), Nässjö socken. Upprättad år 1800 av Gustav Esping.
- Storskifteskarta över Handskeryd (LMJ akt 2), Nässjö socken. Upprättad år 1812 av Gustav Esping.
- Storskifteskarta över Isåsa (LMJ akt 22), Nässjö socken. Upprättad år 1800 av Gustav Esping.
- Laga skifteskarta över Åker (LMJ akt 5), Nässjö socken. Upprättad år 1847 av Nils Georg Sidwall.
- Storskifteskarta över Åker (LMJ akt 1), Nässjö socken. Upprättad år 1772 av Nils Esping.

